



İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU'DAKİ İSTİHBARAT MERKEZİ: ARAP BÜRO(1916-1920)

ACCORDING TO BRITISH DOCUMENTS INTELLIGENCE CENTER OF
THE ENGLAND IN THE MIDDLE EAST: ARAB BUREAU(1916-1920)

Mustafa ÇABUK*

Geliş Tarihi/Received:27.11.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 31.12.2018

ÇABUK, Mustafa, (2019), "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)", Belgi Dergisi, C.2, S.17, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Kış 2019/1, ss. 1130-1147.

Öz

İngiliz istihbaratı Ortadoğu'da çeşitli isimler altında faaliyet yürüttü. Özellikle de 20. yüzyılın başında bölgedeki faaliyetlerini artırdılar. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Ortadoğu ve Afrika'da Mısır merkezli yaygın bir istihbarat ağı kurdular. Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere'nin bölgedeki faaliyetlerini ve Hindistan haricindeki Müslümanlara yönelik politikalarını yönlendirecek ve bölgedeki Müslüman halka İngiltere lehinde propaganda yapacak bir kuruma ihtiyaç duyuldu. Bu nedenle, bölgede İngiltere için istihbarat toplayacak ve bunları analiz ederek Londra'ya, Hindistan, Sudan ve Mısır gibi İngiltere'nin önemli sömürge merkezlerine iletecek bir ofisi Arap Büro adıyla Kahire'de kurdular. Bu ofis, İngiltere Dış İşleri'ne ve Mısır'daki İngiliz Müstemleke yönetimine bağlı olarak çalışan yarı özerk bir yapıya sahipti. Arap Büro'da askerden, akademisyene, bankacıya, arkeologdan gazeteciye kadar çok farklı meslek grubundan elemanlar istihdam edildi. Arap Büro, Şerif Hüseyin isyanından sonra faaliyetlerini bu isyan üzerine yoğunlaştırarak devam ettirdi. İsyancılara silah, para yardımı yaparak eğitim ve danışmanlık hizmeti verdi. Bölgede saha çalışmaları yaparak bölgenin haritalarını çıkarttılar. Savaş sırasında Arap Bülten adıyla gizli bir istihbarat dergisi çıkardılar. Bölgedeki kabilelerle ve etkili liderlerle ilgili saha ve istihbarat çalışması yürüterek elde ettikleri bilgileri Londra'ya gönderdiler. Savaşın sona ermesiyle Arap Büro 1920 yılına kadar faaliyetlerini devam ettirdi.

Anahtar Kelimeler: Prizren Birliği, Londra Konferansı, İsmail Kemal Bey, Slavizm, Avlonya, Balkan Savaşları

Abstract

British intelligence operated in the Middle East under various names. Especially in the beginning of the 20th century, they increased their activities in the region. Before the start of World War First, they established a widespread intelligence network based in Egypt in the Middle East and Africa. With the beginning of the war, an organization was needed to direct the England's activities in the region and its policies towards non-Indian Muslims and to disseminate the Muslim population in the region in favor of the England. For this reason, they established an office in the region under the name of Arab Bureau, which would collect intelligence for the England and analyze them and forward them to London, India, Sudan and Egypt. This office had a semi-autonomous structure that was connected to the England Foreign Office and to the British colony government in Egypt. Members of the Arab Bureau have been employed from a wide range of professions, ranging from soldiers, academicians, bankers, archaeologists to journalists. After the revolt of Şerif Hüseyin, the Arab Bureau focused its activities on this uprising. Bureau provided training and consultancy

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi ABD, e-posta: cabukm@yahoo.com, (orcid.org/0000-0001-5560-8193).

services to the rebels with the help of weapons and money. They carried out field studies in the region and made maps of the region. During the war, they published a secret intelligence magazine called Arab Bulletin. They sent information about the tribes and the influential leaders in the area and intelligence to London. After the war, the Arab Office continued its activities until 1920.

Keywords: *Middle East, England, Arab, Intelligence, Rebellion*

1. Giriş

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devam ettirilmesi yönündeki politikasını terk ettikten sonra Araplara yönelik politikasını da değiştirdi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin Ortadoğu'daki Araplara karşı politikası, İngiltere'ye bağımlı küçük ve aynı zamanda birbiriyle sorunlu prensliklerden oluşan bir siyasi yapıyı vücuda getirmeydi. Bunun için Osmanlı Devleti'nin bölgeden uzaklaştırılması lazımdı. Böylece ilerde kurulması tasarlanan bir Yahudi devletinin de önü açılacaktı. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki askeri ve idari etkisini kırmakla kalmayıp bölge üzerinde Osmanlı padişahlarının halife olarak dini ve manevi bir etkiye sahip olmasını da engellemek istiyordu. Halifelik bölgedeki Müslüman halkın birliği için önemli bir unsur olduğundan İngiltere, Halife'nin Arap soyundan gelen birinin hakkı olduğunu ve Halife'nin Mekke veya Medine'de ikamet etmesi gerektiğini iddia ediyor ve bu iddiaların Müslümanlar arasında yayılması için propaganda faaliyetleri yürütüyordu.¹

İngiltere'nin bölgedeki politikaları doğrultusunda, Mısır'da İngiliz Sömürge Yönetimi Yüksek Komiseri Kitchener ve Mısır ordusu komutanı Reginald Wingate birlikte Afrika'nın tamamını ve Batı Arabistan'ı kapsayan bir istihbarat ağı kurdular. Özel görevli istihbarat elemanları Filistin İnceleme Fonu adı altında Mısır'dan bölgeye gidiyorlardı. Bu istihbarat elemanları, İncil bilgileri ve askeri coğrafyacılar a ait olan bütçelerden destekleniyordu.²

Almanya'nın, Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzunu artırmasından rahatsız olan İngiltere, Ortadoğu'da ve Anadolu'da istihbarat faaliyetlerini artırdı. Arap Büro'nun ilk üyelerinden olan Hogarth ve Lawrence, 1910 yazında Kargamış'ta British Museum adına sürdürülen Hitit arkeolojik kazılarına katıldı. Hogarth ve Lawrence 1911 Şubatında birlikte Beyrut, Hayfa, Nâsriye, Yermük, Humus ve Halep gibi yerleri dolaşıp Der'a Hicaz Demiryolu İstasyonu'na kadar gidip tekrar Kargamış'a döndüler. 1914 yılı başında Hogarth'ın talimatıyla Lawrence ve İngiliz ordusundan S. F. Newcombe, Sînâ Çölü'nde geçitlerin ve su kaynaklarının yerini belirlemek için bir gezi yaptılar. Altı hafta süren çalışmalarda geçitlerin ve su kaynaklarının haritasını çıkardılar. Osmanlı demiryollarıyla ilgili bilgiler topladılar ve hazırladıkları istihbarat raporlarını 1914'te Londra'ya ulaştırdılar.³

İngiltere savaştan önce Mısır merkez olmak üzere bölgedeki faaliyetlerini artırdı ve Osmanlı Devleti'ne karşı bölgedeki yerel liderleri, kabile şeflerini kendi yanına çekmeye çalıştı. Bu amaçla Arap Yarımadası ve Afrika'da kabileler ve şeyhler hakkında sahada dolaşarak istihbarat topladılar. Topladıkları bilgileri kullanarak kabileler ve şeyhlere yönelik politikalar geliştirdiler. Hediyelerle, altınlarla, rüşvetle kabile liderlerinin ve şeyhlerin, İngiltere tarafına geçirilmesi hedeflendi. Bölgede faaliyet gösteren İngiliz ajanları Arap Büro kurulmadan önce bölge hakkında bilgiler toplayıp bölgedeki etkin kişilerle, kabilelerle ve önemli yollarla ilgili raporlar hazırlayıp Londra'ya gönderdiler. Arap

¹Bülent Özdemir, Eftal İrkiçatal, *İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması Bir İsyanın Kodları*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s.11

²Priya Satia, *Spies in Arabia*, Oxford University Press, 2008, s. 29,159.

³Orhan Koloğlu, "Lawrence, Thomas Edward", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 2003, s.115

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)

Büro'nun kurulmasıyla bu tür faaliyetler arttı ve daha sistemli bir şekilde yürütülmeye başlandı. Bölgedeki İngiliz ajanların, yerel liderlerden müttefikler bulma çabalarının en önemli ayağını Şerif Hüseyin ile yapılan görüşmeler oluşturdu.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere, Mısır'daki sömürge yönetimi vasıtasıyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve oğlu Abdullah ile bağlantı kurdu. İngiltere, 31 Ekim 1914 tarihinde Şerif Hüseyin'e, Osmanlı Devleti'ne karşı kendileriyle ittifak yapması karşılığında bağımsız bir Arabistan kurulacağı ve Halifeliğin de Arap ırkından birine verileceği gibi vaatlerde bulundu. Şerif Hüseyin bu vaatlere kanarak 1916 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti.⁴

2. Arap Büro'nun Kurulması

Arap Büro'nun bölgedeki temelleri savaş öncesinde ama savaş belirtilerinin ortaya çıkmaya başladığı tarihlerde atıldı. Savaşın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin İttifak güçlerine katılması üzerine İngiltere'nin Mısır'daki istihbarat elemanları Osmanlı topraklarındaki Arap milliyetçileriyle temas kurmaya ve onları kendi yanlarına çekmek için Suriye'de ve Arapların yaşadığı topraklarda geziler yapmaya başladılar. Bu gibi ayrılıkçı gruplar da İngiltere'nin desteğini almak için istekliydi. İngiltere'nin bu iş birliğinden amacı ise bir Arap isyanı çıkarmak, Osmanlı ordusundaki Arap kökenli askerlerin ordudan kaçmasına neden olmak ve Halife'nin cihat ilanını etkisizleştirmekti. İngiliz sömürgesi olan Hindistan, Aden ve Mısır'da başarılı olması muhtemel olan bir cihat, İngiltere için çok büyük sorunlara yol açabilirdi.⁵

İngiliz istihbaratının Ortadoğu'da sahada bulunan elemanları, 1915 yılı başlarında bölgesel ofisler arasında koordinasyonun ve istihbarat paylaşımının zayıf olduğundan şikâyetçiydi. Ajanlardan Storrs, Gertrude Bell, Percy Cox ve Lawrence bu fikri destekledi. Mark Sykes 21 Aralık 1915 tarihinde Mısır, Irak ve Hindistan turundan dönünce kendi başkanlığında Londra'da "İslam Bürosu" adıyla bir ofis kurulmasını ve bu ofisin İngiltere'nin Yakın Doğu'daki politikasını organize etmesini önerdi.⁶ Londra'da 7 Ocak 1916 tarihinde düzenlenen toplantıda Hindistan dışındaki Müslümanlara yönelik olarak Mısır'daki İngiliz sömürge yönetimine ve İngiltere Dış İşleri Ofisi'ne bağlı olacak bir istihbarat ofisi kurulmasına ve bu ofisin altında üç bölümün oluşturulmasına karar verildi. Toplantıda bu bölümlerin basın hakkında bilgi toplamasına, İngiltere, Hindistan, Arap Yarımadası ve tarafsız ülkelerdeki basın için propaganda malzemeleri temin etmesine ve Mısır, Hicaz, Suriye ve Anadolu'da istihbarat ve propaganda çalışması yapmak üzere istihbarat elemanı istihdam etmesine, Almanya ve Osmanlı Devleti'nin politikalarının genel gidişatı hakkında bilgi toplamasına karar verildi. Bürodan bir irtibat elemanının Irak'taki İngiliz Seferi Kuvvetleri'ne gönderilmesine, bir Fransız irtibat elemanının da Kahire'de bulunmasına karar verildi. İngiltere, Hindistan ve Ortadoğu'daki İngiliz yetkililerin aylık yayınlanan raporlar vasıtasıyla birbiriyle irtibat halinde olması kararlaştırıldı. Arap Büro 4 Şubat 1916 tarihinde kuruldu. Daha önce Sykes, isminin "İslam Bürosu" olmasını önermişti. Hindistan Ofisi, büronun isminin İslam Bürosu değil de Arap Bürosu olması için ısrar etti. Almanya Dış İşleri Ofisi de daha önceden Doğu'ya yönelik propaganda ofisine İslam Bürosu ismini vermişti. Bu nedenlerle İngilizler kendi kurdukları büroya Sykes'ın önerdiği ismi vermeyip Arap Büro ismini vermeyi tercih etti. Büronun başkanı Gilbert

4 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.493-495

5 Polly A. Mohs, *Military Intelligence and the Arab Revolt*, Routledge, Oxon, 2008, s.7

6 Mohs, *age.*, s.33

Clayton olurken, yardımcılığına da David Hogarth getirildi.⁷ Hogarth tanınmış bir arkeolog olup Ortadoğu'da kazı yapan arkeologlarla istihbarat birimleri arasındaki bağlantıyı sağladığından İngiltere'nin istihbarat faaliyetlerinin önemli bir koordinatörüydü.⁸ Hogarth'ın yardımcılığına, Sudan sömürge yönetiminde görevli olan Kinahan Cornwallis getirildi. İngiliz istihbaratının doğudaki elemanları büroya katıldı. Bölge hakkında tecrübesi olan siyasetçi Lloyd George, Oxford'dan mezun olup bölgede kariyerine arkeolog olarak başlayan Leonard Wooley, Lawrence, seyahatleri sonucu Ortadoğu'yu iyice öğrenen ve 1906 yılında Suriye hakkında gizli bir askeri rapor hazırlayan oryantalist Aubrey Herbert, Cambridge mezunu İngiliz diplomatlardan Ronald Storss, The Times muhabirlerinden Philip Graves, daha önce Türk ordusunda Kuzey Afrika'da ve İstanbul'da jandarma olarak görev yapmış olan Wyndham Deedes büroya katıldı. Deedes, Türk askeri ve siyasi işler hakkındaki bilgisinden dolayı Clayton tarafından istihbarat müdür yardımcılığına getirildi. M.s. McDonnell, büroda, Kuzey Afrika'daki Arap operasyonlarıyla ilgili istihbarattan sorumluydu.⁹ Kuzey Arabistan'daki Arap kabileler hakkında geniş bilgisi olan Gertrude Bell, Hindistan'a yaptığı ziyarette Hindistan kral naibi olan ve önceleri Arap Büro'ya karşı bulunan Lord Hardinge' i ikna etti. Kendisi de 1916 yılı Haziran ayında büronun Basra temsilcisi oldu. Bell, Arap kabilelerle iletişimin sağlanmasında ve sorunların çözülmesinde başarılıydı. Bell, 1905 yılından itibaren bölgede yaptığı seyahatlerle istihbarat birimleri için bilgiler topladı. İstenildiğinde raporlar da hazırladı.¹⁰

Arap Büro'nun farklı mesleklerle ve geçmişe sahip elemanlarını, büronun kurucu başkanı olarak Gilbert Clayton bir araya getirdi. İçlerinde konsolosluk, Türk jandarması, İngiliz politikacı, gazeteci, bankacı, sömürge yöneticisi, akademisyen ve arkeolog gibi çok farklı meslekten kişiler vardı. Müşterek yönleri ise bölge hakkında tecrübe sahibi olmaları ve aynı zamanda Türkçe ve Arapça'yı akıcı olarak konuşmaları ve en önemlisi de modern istihbarat tekniklerinde güvenilir olmalarıydı. Büro Dış İşleri Ofisi'ne bağlı olarak kuruldu. Arap Büro, bölgesel istihbaratı merkezileştirerek Londra'nın kullanımına sunmakla ve İngiltere'nin Arap topraklarındaki siyasi işlerini uyumlu hale getirmekle görevliydi.¹¹

Arap Büro, Kahire İstihbarat bölümünün bir parçası olarak kuruldu. Büro'nun amacı İngiltere lehine haberler toplayıp yaymak ve basında Hindistan Müslümanları dışındaki Müslümanlar için kampanyalar düzenlemektir. Büro bu faaliyetleri yaparken Hindistan Müslümanlarının hassasiyetlerini de dikkate alacaktı.¹² Arap Büro elemanları Londra'dan gelen emirler doğrultusunda faaliyet gösterdi.¹³

Arap Büro faaliyetlerini Kahire'deki Savoy Otelinde yürütecekti. Yapısı yarı özerk bir düşünce merkezine benzemektedir. Büro elemanları kendilerine bağlı operasyon alanından gelen bilgileri toplayarak analiz edip gizli rapor haline getirmektedir. Bu raporlar Arap Bülteni'de yayınlandı. Hazırlanan raporlar, az sayıda askeri ve siyasi daireye dağıtılmakta ve İngiliz savaş çalışmalarına rehberlik etmektedir.¹⁴

7 Yigal Sheffy,, *British Military Intelligence in The Palestine Campaign 1914-1918*, Routledge, London,2014, s. 129-130; H.V. F., Winstone, *The Diaries Of Parker Pasha*, Quartet Books, London,1983 s.112; Westrate, age., s.199.

8 Mim Kemal Öke vd., *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 132

9 Ümmügülüm Polat, *Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu*, Atatürk Araştırma Dergisi, S.76, 2010, s.123; Mohs. Age., s. 37

10 Mim Kemal Öke vd., *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 135-137, 131

11 Mohs, age., s.7

12 IOR: R/20/A/1569

13 Bruce Westrate,, *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916-1920*, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1992, s. 9

14 Sait Yılmaz, *Ortadoğu'da İngiliz istihbaratı; 1914-1918*, 29 Mayıs 2017, s.12

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)

Arap Büro'nun 1916 yılında yıllık personel harcaması 3000 sterlin gibi önemsiz bir rakamdı. 1918 yılında büronun 2000 sterlini yerli kâğıt için, 10.000 sterlini rüşvet ve sübvansiyon için olmak üzere 14.000 sterlinin üzerinde harcaması olmuştur. Buna Clayton'ın gizli hesabı denmekteydi.¹⁵

Arap Büro, Arap milliyetçilerinin hülyalarını kullanarak Osmanlı Devleti'ne karşı içerden bir cephe açmak için yollar arıyordu.¹⁶ Arap Büro bir istihbarat ofisi olarak savaşla birlikte aktif olarak çalıştı. Şerif Hüseyin isyanının başlamasıyla birlikte Mısır'daki İngiliz sömürge yönetiminin ordu komutanı, eğitimsiz isyancıları Türk ordusunun kolayca yeneceğini bildirerek Londra'dan bölgeye askeri birlik göndermesini istedi. Arap Büro, Müslümanlarca kutsal olan bölgeye Hıristiyan askerlerin girmesinin Müslümanların nefretine neden olacağını ve İngilizlerle ittifak yapan Hüseyin'in kabilelerin desteğini kaybedeceğini bildirerek buna karşı çıktı. Arap Büro ajanları bu hassasiyeti dikkate alarak Şerif Hüseyin'e verdikleri maksimum makineli tüfekleri ve ağır topları kullanması için ve eğitmen olarak Mısır askerlerini gönderdiler. Arap Büro'nun bölgedeki ajanları ve bölgedeki İngiliz asker ve donanma memurları, isyancıları gerilla savaşına teşvik ettiler. Arap Bürosu asilere istihbaratın yanı sıra taktik karar alma ve strateji konularında da danışmanlık yaptı.¹⁷ Lawrence Arap Büro'nun faaliyetleriyle ilgili olarak şunları yazmıştı: '*Arap Bürosu'ndaki bizlerin yaptığı hiçbir şey normal değil.*'¹⁸

Arap Büro, Şerif Hüseyin'in isyanından sonra bölgedeki faaliyetlerini, Arap asileri motive etmek ve onların isyanını sahada yönetmek üzerine odaklandı. İngiltere'nin Hicaz politikası gelenek ve ideolojiden ziyade istihbarat üzerine inşa edildi.¹⁹ Arap Büro'nun uzmanları, isyancılara danışmanlık yapmakla da görevliydi. P. C. Joyce, Şerif Hüseyin'in İngiliz danışmanlığını, S. F. Newcombe, Faysal'ın siyasi ve askeri danışmanlığını yapmakla görevliydi. Arap Büro'nun elemanları isyancılardan oluşturulmaya çalışılan Arap ordusuna da danışmanlık yaptı.²⁰ İsyan süresince Arap Büro, lojistik destek ve finansal yardım sağlanmasında aktif rol oynadı.²¹ Lawrence, Faysal'ın kampında ve çadırında onunla birlikte yaşayarak Faysal'ı sıkı bir şekilde kontrol etme ve yönlendirme olanağına sahip oldu.²² Lawrence, Faysal'ın ne bölgesini ne de kabilesini tanımadığını bildirdi. ²³ Lawrence'in arkadaşı olan Herbert Gerland ise çok iyi Arapça biliyordu. Gerland, cahil bedevilere yıkma, yakma ve sabotaj konularında eğitim verdi.²⁴

Arap Büro'nun savaş sırasında en önemli görevlerinden biri de bölgede, İngiltere ve İtilaf Devletleri lehine propaganda faaliyetlerinin yürütülmesiydi. İslam Dünyası'na yönelik propaganda malzemelerinin bir kısmını Kahire'deki Arap Büro bir kısmını da bizzat İngiltere Enformasyon Bakanlığı hazırlıyordu. Arap Büro tarafından hazırlanan propaganda çalışmalarında, İngiltere ve müttefiklerinin İslâm'ı ve ona bağlı olanları korumak için

15 Westrate, *age.*, s. 201

16 Eugene Rogan, "The First World War In The Middle East, by Kristian Coates Ulrichsen", *Middle Eastern Studies*, 2015, S. 51: 4, s.672

17 IOR/R/20/A/1569; Mohs, *age.*, s.8

18 Malcolm Brown, *The letters of T. E. Lawrence*, J. M. Dent & Sons Ltd., London, 1988, s.116.

19 Mohs, *age.*, s. 160

20 Maxwell Orme Johnson, "The Arab Bureau and the Arab Revolt: Yanbu to Aqaba", *Military Affairs*, Vol. 46, No.4, 1982, pp. 194-201, s. 195, 198

21 Yılmaz, *agm.*, s.12

22 Brown, *age.*, s.93.

23 T. E. Lawrence, *Seven Pillars Of Wisdom*, Alden Press, London, 1935, s.168

24 Brown, *age.*, s.91

savaşığı, savaştan sonraki amacın ise Arapların çıkarlarını korumak ve özgürlüğünü sağlamak olduğu gibi iddialar vurgulandı.²⁵

Birinci Dünya Savaşı yıllarında propaganda savaşan devletlerce etkili bir şekilde kullanıldı. İngiltere sömürgesi altındaki Müslümanların ve özellikle de Mısır ve Hindistan'daki Müslüman halkın savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı muhtemel desteklerini engellemek, Osmanlı Sultanı'nın ilan ettiği cihat çağrısını etkisiz kılmak için yoğun bir propaganda faaliyeti yürüttü. Bu amaçla Müslüman halka yönelik olarak Arapça, Farsça, Türkçe ve Hindistan dillerinde yayın yapan bol resimli El Hakikat isimli propaganda gazetesini yayınladı.²⁶ Mısır'daki Yüksek Komiser Mac Mahon, El Hakikat gazetesi için gerekli propaganda materyalini en iyi Arap Büro'nun sağlayacağını bildirmişti.²⁷ Gazetede sık sık İslam Dünyası'nın farklı yerlerinden fotoğraflar yayınlanıyordu. Bu fotoğrafların birçoğu Arap Büro'nun sahadaki elemanları tarafından temin edilmekteydi. Propaganda gazetesi savaş yıllarında Arap Yarımadası, Irak, Türkiye ve Suriye gibi Osmanlı topraklarında, Doğu, Batı ve Kuzey Afrika'da dağıtıldı. İngiliz uçakları bu gazeteleri diğer propaganda malzemeleriyle birlikte cephe hatlarına da attılar. Bu gazete Güney Amerika'daki sömürgelerde bulunan Araplara da dağıtıldı.²⁸ Arap Büro, El Hakikat gazetesinin dağıtımının yanı sıra bölgede El Kevkab, El Mukattem adlı propaganda gazetelerini de finanse edip dağıttı. Şerif Hüseyin'in yayın organı gibi takdim edilen El Kible gazetesi de Arap Büro tarafından desteklenmekte ve kontrol edilmekteydi. Arap Büro, El Kible gazetesini zaman zaman dini konularda ve Halifelik meselesinde spekülasyon yaratmak için kullanıyordu.²⁹

2.1. Arap Büro'nun Görevleri

Arap Büro'nun birinci görevi Yakın Doğu'daki İngiliz siyasi faaliyetlerinin uyumunu sağlayarak Almanya ve Osmanlı Devleti'nin politikalarının genel eğilimi hakkında İngiltere Dış İşleri, Savaş Ofisi, Hindistan Ofisi, Hindistan Hükümeti ve Donanma Komutanlığı'nı aynı anda bilgilendirmektir. Büro'nun ikinci görevi Hint Müslümanları dışındaki Müslümanlara karşı yürütülecek propaganda faaliyetlerini çatışmaya meydan vermeden, Müslümanların ve İtilaf Devletleri'nin hassasiyetleri de dikkate alınarak İngiltere lehine yürütmektir.

Büro'ya 7 görev verilmişti. Bunlar:

1. İmparatorluk Savunma Komitesi'ne Londra'daki bölümlere dağıtılmak üzere haftalık raporlar sunmak.

2. Bu raporun bir kopyasını; Aden'deki Siyasi İşler Şefine, Irak'taki Siyasi İşler Şefine, Atina ve İskenderiye'deki istihbarat subayına, Mısır'daki Yüksek Komiser'e, Hindistan ve Serdar Hükümetlerine vermek.

3. Londra'daki basın bürosuna hem İngiltere için hem de tarafsız ülkeler için malzeme sağlamak.

4. Hindistan Hükümeti'ne, İngiliz-Hint basını için ve yerel basın için malzeme sağlamak.

5. Atina'daki istihbarat subayına aynı malzemeleri sağlamak.

25 INF 4/1B; Yılmaz, *agm.*, s.12

26 Ü. Gülsüm Polat, "I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (el-Hakika ve Musavver Çöl)", OTAM, 36 /Güz 2014, s. 143

27 Westrate, *age.*, s.107

28 Mss Eur G117/5

29 Westrate, *age.*, s.110-111

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)

6. Mısır'da, Arabistan'da ve Osmanlı Devleti'nde yerli ajanlar vasıtasıyla, İtilaf taraftarı ve Alman karşıtı düşünceleri direk olarak harekete geçirmek.

7. Aden, Irak ve Basra Körfezi'nde siyasi görevliler vasıtasıyla, İtilaf taraftarı ve Alman karşıtı düşünceleri dolaylı olarak harekete geçirmek.³⁰

Arap Büro elemanları önceki istihbarat görevlerini devam ettirdikleri gibi Arap Yarımadası'nda, Kuzey Afrika'da, Ortadoğu'da insan istihbaratı, muhabere elektronik istihbaratı, görüntü istihbaratı ve açık kaynak istihbaratı gibi alanlarda bilgi toplayıp analiz ettiler. Servisler arası ve hükümetlere dağıtmak için istihbarat analizleri yaptılar. Günlük istihbarat bültenleri çıkartmaya devam ettiler. Askeri hizmetler için önemli olan referans çalışmaları gözden geçirip genişlettiler. Bu çalışmalardan "Arap Şahsiyetler", "Arap Yarımadası El Kitapları" gibi çalışmalar askeri amaçlarla Süveyş Kanalı'nda, Aden'de ve Kızıldeniz'de kullanıldı. Diğer yandan Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Arap yeraltı örgütleriyle de bağlantı kurarak İngiltere ve Mısır'daki İngiliz yetkililere bu konularda danışmanlık yaptılar.³¹ Arap Büro bünyesinde Araplar ve diğer Osmanlı vatandaşları hakkında biyografik istihbarat toplayarak, İngilizlere dost olabilecek kişileri tespit etmeye çalıştılar. İstihbarat elemanları Hicaz ve Suriye arasındaki bölgede sürekli yer değiştirerek kendilerine verilen görevleri yerine getirdi. Hogarth ve Cornwallis, istihbarat elemanlarının odaklanacağı konuları seçmekle ve Arap Büro ile Mısır'daki İngiliz Sömürge Yönetimi arasında koordinasyonu sağlamakla görevliydi.³²

2.2. Arap Büro'nun Kahire Organizasyonu

Büro'nun 1 Mayıs 1916'da yayınlanan ilk raporuna göre, D.G. Hogarth büronun direktörüydü. Kahire'deki Sevoy Otel'in Genel Kurmay istihbaratına verilmiş olan 3 odası Büro'ya tahsis edilmişti. Büro, General G. F. Clayton başkanlığındaki istihbarat dairesinin bir parçası olarak faaliyet gösterdi. Büro bünyesinde bir kütüphane oluşturuldu. Arap meselesi ile alakalı olan belgeler, Yakın Doğu'nun topografyası, etnografyası, tarihi ve politikası ile ilgili kitaplar burada toplandı. Mısır savaş ofisi kütüphanesinden 150 cilt kitap da Büro'nun kütüphanesine transfer edildi. Büro için lazım olan 50 kitap da Hartum'daydı. Donanma kuvvetleri savaş memuruna mektup yazılarak gerekli kitapların gönderilmesi istenildi. Arap Büro'nun Kahire'deki ofisinde D.G. Hogarth ile beraber şu kişiler çalışıyordu: Kaptan K. Cornwallis; kendisi sonra Sudan ajansına atandı. A.B. fforde, Hindistan Hükümeti tarafından danışman olarak atanmıştı ve kendisi Umman kabileleri hakkında araştırmalar yapıyordu. G. W. Gerrard; Sudan ajansından daktilocu ve arşivciydi. Kendisi Arap Büro'nun belgelerini düzenleyen, dolduran ve sıralayan kişiydi. Bunlara ek olarak İstihbarat dairesinden 4 personel de Arap Büro'da istihbarat dairesiyle koordineli olarak çalışıyordu. Bu kişiler: Kaptan W. H. Deedes; özellikle de Osmanlı Devleti'yle ilgili işlerde propaganda faaliyetlerini yayan ve pazarlıkları yürüten kişiydi. Kaptan P.P. Graves; Türklerle ilgili olan işlerle ve konularla ilgileniyordu. Kaptan R. W. Graves ise Mısırlı önemli şahsiyetlerle ilgileniyordu. Büro elemanları, çoğunlukla askeri istihbarat, donanma istihbarat ve İngiltere Savaş Ofisi'nden gelen kişilerdi. Hogarth ve Gertrude Bell Donanma istihbaratıydı. Lawrence ve Alfred Parker Savaş Ofisi'ndendi.³³

Arap Büro'nun Kahire'deki organizasyonu aşağıda verildiği gibidir.

30 IOR: R/20/A/1569

31 Mohs, *age.*, s. 36

32 Yılmaz, *agm.*, s.11

33 Westrate, *age.*, s.40

Başkan- Görevi: Haftalık rapor yazmaktı. Bütün işlerden sorumluydu.

Basın Gözlemcisinin Görevi: Tarafsız ve Düşman ülkelerin basını ile İngiliz ve Hint basınına inceleyip sınıflandırmaktı. Temin ettiği malzemeyi ilgili 2 sekretere sunmaktı.

1. Sekreter- Mr. Graves, Görevi: Londra Basın Bürosu'na; İngiltere ve tarafsız ülkelerde yayınlanmak için malzeme sunmaktı. Mevcut Arap basınına yayınlamaları için malzeme temin etmek ve Basra Körfezi ve Irak'ta basılıp dağıtılacak propaganda çalışmaları için malzeme arz etmekte.

2. Sekreter- Büyük Hennessey veya Hindistan Sömürge Hükümeti'nin atayacağı bir memurdu. Görevi: Büro başkanına veya 1. Sekretere, Hindistan'ın görüşüyle çatışabilecek konularda tavsiyelerde bulunup danışmanlık yapmaktı. Hindistan Hükümeti'ne, İngiliz-Hint basını için ve yerel basın için malzeme sağlamaktı.

3. Sekreter- Albay Parker. Görevi: İstihbarat ve propaganda faaliyetleri için Mısır, Suriye ve Hicaz'da yerli ajanları temin ve organize etmekte. ABD'deki Arap ve Suriyelilerle temas halinde olmaktı.

İtilaf Ataşeleri- Fransız ateşesi Kaptan Quentin, bir İtalyan askeri ataşesi ve Rusya'nın atadığı bir personel vardı. Bunlarla da propagandalar hakkında görüş alış veriş yapıyordu.

Gezgin- Bir memurdu. Görevi: Basra Körfezi'nde tur atmak ve Hindistan'daki Arap savaş esirlerini ziyaret etmekte. Irak'taki Siyasi İşler Şefi vasıtasıyla ve Hindistan Dış İşleri vasıtasıyla bilgi transferi yapmaktı.

N.B.- Kendisine özel olarak danışılacak bir subaydı. Kendisinin Hint Müslümanları hakkında hiç bir ilgi ve kaygısı yoktu.³⁴

2.3. Arap Büro'nun Dış Organizasyonu

Londra'daki temsilcisi Mr. Weakly'idi. Kendisi İmparatorluk Savunma Komitesi'ne bağlıydı. Tüm bilgileri Londra'ya iletmekle görevliydi.

Basra'da Kaptan Gregson, Irak'taki Siyasi İşler Şefi'ne bağlı olarak çalışmaktaydı. Irak, Basra Körfezi ve Arabistan kıyıları ile ilgili tüm işlerden sorumluydu.

N.B.- Maskat ve Bahreyn gibi yerlerden gelen telgrafların tamamının bir kopyasını tutmakla sorumluydu.

New York'ta yerli bir ajan Arap Büro'yu Amerika'daki Araplarla temas halinde tutmakla ve Londra basın bürosu vasıtasıyla materyal temin etmekle görevliydi.³⁵

2.4. Arap Büro Raporları

Arap Büro'nun 1 Mayıs 1916'da yayınlanan ilk raporunda yapılan işler şöyle sıralanmıştı:

1. İletişim üzerine çalışmalar yapıldı ve nasihatlerde bulunuldu.

2. Arap meselesi üzerine memorandum (muhtıra, andıç) derlendi.

3. Deniz Kuvvetleri'nin savaş memurlarınca hazırlanan ve Arap Yarımadası'nda

34 IOR: R/20/A/1569

35 IOR: R/20/A/1569

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap
Büro(1916-1920)

özellikle de Hicaz, Yemen, Asir, Aden gibi yerlerdeki önemli Arap şahsiyetler hakkında bilgiler içeren kitabı gözden geçirilerek genişletildi. Gözden geçirilen bu kitap Kızıldeniz Devriye Gemileri ve Siyasi Memurları tarafından yeniden yazılarak Aden'e ve Kanal'daki Yüksek Donanma Komutanlıkları'na verildi.³⁶

4. Hadramut ve Umman gibi Batı Arabistan'daki kabileler hakkında bilgi toplandı. Bu bilgiler İngiliz Deniz Bakanlığı'nın 'Önemli Arap Şahsiyetler' ve 'Arabistan için Askeri El Kitabı' gibi kitaplarda kullanılmak üzere düzenlendi. Casus Bell'in Irak'tan gönderdiği bilgiler de bunlara eklenerek gerekli düzeltmeler yapıldı.

5. Kızıldeniz devriye gemileri ve siyasi memurlarının kullanması için Batı Arabistan kıyılarıyla ilgili özel bir el kitabı hazırlandı.

6. B. Raunkias'ın Felemenkçe olarak 1914 yılında hazırladığı 'Merkezi ve Doğu Arabistan'da Seyahat' adlı kitabı İngilizceye çevrildi. Bu çeviri Kahire'deki devlet yayınevi tarafından basıldı. Mısır'da ve Hint Yarımadası'nda İngiliz sömürge yönetiminde görevli memurlara kullanmaları için dağıtıldı.

7. İstihbarat bölümü tarafından Arap meselesine katkıda bulunmak üzere günlük bültenler çıkarıldı. Raporlarda Arap Büro'nun İngiliz İstihbarat örgütü ile çok sıkı ilişkilere sahip olduğu vurgulanmaktaydı.³⁷

Arap Büro'nun 1916 yılı Ağustos raporunda; Lawrence'in Arap Bülteni adlı bir dergi çıkardığı ve Percy Cox'un, Arap Büro'nun Basra'daki muhabiri olan Gertrude Bell vasıtasıyla önemli ve yararlı malzeme gönderdiği bildirildi.³⁸

İngiliz Dış İşleri'nden 17 Kasım 1915 tarihinde Mısır'daki Yüksek Komiserliğe gönderilen telgrafta; Amerika'da ve başka yerlerde propaganda ve basın kampanyaları için kullanılabilecek propaganda malzemeleri gönderilmesi istendi.³⁹

Londra'daki İngiliz Hükümeti, Arap Büro'dan 8 Eylül 1916 tarihinde, Hindistan'da kullanılmak üzere propaganda malzemeleri istedi. İstenilen propaganda malzemeleri şu başlıklardan oluşmaktaydı: Alman kontrolü, Alman cihadı, Cemal Paşa Suriye'de, Yeni Turan, Kızılay, Ulema, Türk Muhalefet Partisi, Şer'i hukuka müdahale.⁴⁰ W. H. Lee Warner imzalı 19 Nisan 1918 tarihli mektupta Mısır'daki Sömürge Yüksek Komiseri'nin Arap Büro'nun Java(Endonezya)'daki propaganda faaliyetlerine yardımcı olabileceğini söylediği bildirildi.⁴¹

Büro raporlarında arazi, iklim, inanç, şehir ve bedevi nüfus, yollar, ağalar, beyler, kabilelerin ailesi ve liderleri hakkında bilgiler, ticaret, ulaşım, siyaset, yakın tarih, askeri güç, cephane gibi bilgiler yer almaktaydı.⁴² 16 Şubat 1917 tarihli İstihbarat raporunda Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'nin Rabeg'den ayrıldığı ve yanında 1500 eğitimli Suriye Arap askerleriyle birlikte 1500 Beni Assam, 1500 Beni Saad, 800 Baladiya, 400 Mekkeli, 250 Ateybe, 20 Bişa kabilesine mensup olmak üzere birlikler vardı. Silah olarak 2 adet B.L. 5

36 IOR: R/20/A/1569/ Sayfa 14

37 IOR: R/20/A/1569/ Sayfa 15

38 IOR: R/20/A/1569/ Sayfa: 69

39 FO141/465/5

40 IOR: R/20/A/1569/ Sayfa 65

41 CO 323/776/295

42 A collection of First World War Military Handbooks of Arabia 1913-1917, Vol. 2, The Arab Bureau Handbooks of Hejaz, Asir, Yemen, England: Archive Editions, 1988. "Handbook of Hejaz", Cairo, Government Press, 1917. Prepared by Arab Bureau, sayfa V-VI

inç havan topu, 2 adet 15 librelik saha topu, 1-2 Türk dağ topu, 3 adet 4 bataryalı maksim makineli tüfeği vardı.⁴³ Arap Büro sık sık bölgedeki büyük kabileler ve onların altındaki küçük kabileler, kabile şeyhleri, insan sayısı gibi konularda sahadan topladığı bilgileri İngiltere'ye gönderiyordu. Arap Büro'nun kabilelerle ilgili raporuna aşağıda bir örnek verildi. Arap Büro raporuna göre bölgedeki Kudha kabilesinin alt kabilelerinden biri olan Beni Malik Kabilesi kendi içerisinde 18 alt kabileye ayrılmıştı. Bu 18 kabilenin her biri de kendi içerisinde değişik sayıda alt kollara ayrılmışlardı. Bu 18 alt kabileden birincisi Beni Urva Kabilesi'ydi. Bu kabilenin 2500 adamı vardı. Urva Kabilesi de kendi içerisinde 8 alt kabileye ayrılmıştı. Bunların isimleri ve şeyhleri aşağıdaki gibiydi:

1. El Şalakba Kabilesi, şeyhi Muazzi İbni Muffareh İbni Huveylain'di.
2. El Massad Kabilesi, şeyhi şeyhi Fayiz'di.
3. El Gragira Kabilesi, şeyhi Ahmet ibni Said'di.
4. El Savalha Kabilesi, şeyhi Hamid İbni Marzu'ydü.
5. El Buveynat Kabilesi, şeyhi Bin Siayed ve Selim El Fuveysah'di.
6. El Gamamla Kabilesi, şeyhi Garbi ve Bikhit Bin Himayden'di.
7. El Şavafe Kabilesi, şeyhi Muhammaed İbni Kada'ydı.
8. El Akadra Kabilesi, bu kabile üyeleri diğer kabileler arasına dağılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 2. alt kabilesi ise Beni Kalb'di. 600 adamları vardı. Kendi içerisinde 3 alt kola ayrılmıştı. 1. El Kaderah, 2. El Sukhan, 3. Zai Urifan'dı. Hepsinin şeyhi de Avad Bin Muazzi idi.

Beni Malik Kabilesi'nin 3. alt kabilesi ise El Zeydah'dı. 200 adamları vardı. Kendi içerisinde El Ukab, El Galadin ve El Masayer olmak üzere 3 alt kola ayrılmıştı. Her birinin başında 3 farklı şeyh vardı.

Beni Malik Kabilesi'nin 4. alt kabilesi ise El Kudhah'dı. 200 adamları vardı. Kendi içerisinde 3 alt kola ayrılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 5. alt kabilesi ise El Hashakla'ydı. 100 adamları vardı. Alt kolları yoktu.

Beni Malik Kabilesi'nin 6. alt kabilesi ise El Hudban'dı. 100 adamları vardı. Kendi içerisinde 2 alt kola ayrılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 7. alt kabilesi ise El Mualba'ydı. 600 adamları vardı. Kendi içerisinde 1 alt kolu vardı.

Beni Malik Kabilesi'nin 8. alt kabilesi ise El Ragaban'dı. 100 adamları vardı. Alt kolu yoktu.

Beni Malik Kabilesi'nin 9. alt kabilesi ise El Maşalla'ydı. 800 adamları vardı. Kendi içerisinde 3 alt kola ayrılmıştı.

⁴³ FO 686 part 1, Sayfa 52

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)

Beni Malik Kabilesi'nin 10. alt kabilesi ise El Avamra'ydı. 300 adamları vardı. Kendi içerisinde 2 alt kola ayrılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 11. alt kabilesi ise El Sayada'ydı. 150 adamları vardı. Kendi içerisinde 3 alt kola ayrılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 12. alt kabilesi ise El Hüseyinat'tı. 200 adamları vardı. Kendi içerisinde 4 alt kola ayrılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 13. alt kabilesi ise Rifaa'ydı. 500 adamları vardı. Kendi içerisinde 13 alt kola ayrılmıştı.

Beni Malik Kabilesi'nin 14. alt kabilesi ise El Eneinat'tı. 200 adamları vardı. Alt kolu yoktu.

Beni Malik Kabilesi'nin 15. alt kabilesi ise El Dibesah'tı. 200 adamları vardı. Alt kolu yoktu.

Beni Malik Kabilesi'nin 16. alt kabilesi ise El Kitinah'tı. 300 adamları vardı. 1 alt kolu vardı.

Beni Malik Kabilesi'nin 17. alt kabilesi ise El Sanafa'ydı. 100 adamları vardı. Alt kolu yoktu.

Beni Malik Kabilesi'nin 18. alt kabilesi ise Mankufa'ydı. 200 adamları vardı. 1 alt kolu vardı.⁴⁴

İngilizler, Arap Büro vasıtasıyla bölgedeki kabilelerin yaşadıkları yerlerin haritalarını çıkardılar. Kabilelerinin liderleri hakkında ve liderlerin en yakın rakipleri hakkında topladıkları bilgileri de İngiltere'ye gönderdiler.⁴⁵ Arap Büro vasıtasıyla Arap Yarımadası'nın haritaları hazırlandı. Arap Büro tarafından 1916 yılı Eylül ayında Suriye'nin 1/500.000 ölçeğinde bir haritası hazırlandı. Daha önce İngiltere de hazırlanan haritalar da Arap Büro'dan alınan bilgiler doğrultusunda düzenlendi.⁴⁶

İngiliz askeri istihbaratı Arap Büro'nun bu çalışmalarından memnundu ve Arap Büro'nun çalışmaları için şu ifadeler kullanılmıştı: “ *Arap Büro bir kabile bölümü gibi, kabileler hakkındaki her şeyi kaydettiler, Kabileleri analiz ettiler, yaşadıkları yerlerin haritalarını çıkarttılar, kabilelerde kim kim dir, isim isim tespit edip soy ağacı çalışması yaptılar. Bunlarla ilgili yapılan tüm çalışmalar taktik memurların çalışma raflarında yerini aldı...*”⁴⁷

Arap Büro'nun raporları doğrultusunda İngilizler bölgede Osmanlı yönetimine başkaldırmaya istekli kabile şeflerini finanse ettiler.⁴⁸ Arap Büro'nun siyasi ve askeri istihbarat elemanları, yerel ajanları da kullanarak Arap aşiretlerin künyelerini, zafiyetlerini listelediler. Derledikleri istihbarat bilgileri ile İngiltere'nin bölgede yürüteceği siyasi ve askeri harekâtların alt yapılarını oluşturdular.⁴⁹

44 FO 686 part 1, Sayfa 186-188.

45 A collection of First World War Military Handbooks of Arabia 1913-1917, Vol. II, The Arab Bureau Handbooks Of Hejaz, Asir, Yemen 1917, Government Press, Cairo, Archive Editions, 1988, s.33,60.

46 IOR: R/20/A/1569/ s. 70

47 Sheffy, age., s.132

48 İsa Blumi, “İmam Olmak: I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hâkimiyeti Altındaki Yemen'de İmparatorluk ve İktidar Macerası”, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.610.

49 Ümmügülüm Polat, *Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu*, Atatürk Araştırma Dergisi, s.76, 2010, s.127

Mısır'daki üst düzey İngiliz memurlar, İngilizlerin kendi kontrolündeki gazetelerde İngiltere, Hindistan ve Mısır'da makaleler, haberler ve bildiriler yayınlamakla propaganda yapmasını, bunun yanı sıra yerli ajanlar vasıtasıyla İngiliz taraftarı söylentiler, kehanetler, atasözleri, şiirler ve şifreli yazılar yaymalarını tavsiye ettiler. Saldırgan kitapçıklar basılmasını tavsiye ettiler.⁵⁰ Savaşın sonuna da Arap Büro, Ortadoğu ile ilgili raporlar hazırlamaya devam etti. Büro tarafından 5 Haziran 1920 tarihinde İhvan Harekâtı ile ilgili bir rapor hazırlandı.⁵¹

2.5. Arap Bülteni

Arap Büro'nun haftalık, gizli Ortadoğu politika dergisiydi.⁵² Arap Bülteni 1916 yılı Mayıs ayında kuruldu. İlk baskısı 6 Haziran 1916 tarihinde yayınlandı. Clayton, Hindistan İstihbarat Ofisi'nin Basra'daki temsilcisi Gertrude Bell'i de bültenin yayıncıları listesine ekledi. Bell, Basra Körfezi ve Irak'taki kabilelerle ilgili konularda bülteneye katkıda bulundu.⁵³ Haftada bir kez yayınlanması planlanmasına rağmen yayınlanması olayların temposuna da bağlıydı. Birçok sayısı iki güne bir basıldı. Bülten basılınca, İngiliz Dış İşleri Ofisi, İngiliz Donanması, Londra'daki Askeri İstihbarat direktörlüğü, Hartum ordusunun Serdar'ı, Hindistan'daki Dış İşleri sekreteri, Basra'daki Baş Siyasi temsilci, Somali Komiseri, Kıbrıs'taki Yüksek Komiser, Mısır Yüksek Komiseri ve Hicaz bölgesindeki askeri ve istihbarat memurlarının da aralarında bulunduğu 25 kuruma gönderilirdi. Arap Bülteni'nin gayri resmi takipçileri ise çok daha fazlaydı. Bültende işlenmemiş istihbarat bilgileri, Yakın Doğu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki istihbarat ve diğer görevlilerin gönderdiği istihbarat raporları, kişiler veya bölgesel konular hakkındaki akademik makaleler, yabancı gazetelerden çeviriler, editörün açıklamaları yer alırdı.⁵⁴ Bülten, siyasi ve askeri istihbaratla ilgili olarak kültürel, etnik, dini, coğrafi şartları analiz ederek raporlaştırırdı. Fas'tan Habeşistan'a ve Malezya'ya kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan konular ele alınırdı.⁵⁵

Arap Bülteni'nin 2. Sayısı olan 12 Haziran 1916 tarihli baskısında Suriye'de yargılanan ve çeşitli cezalara çarptırılan ayrılıkçıların isimleri ve onlar hakkında toplanan istihbarat bilgileri yer aldı. Derginin bu sayısında Yunanlı Venizelos taraftarlarının Mısır'daki faaliyetleri ile Alman istihbaratının Hicaz bölgesindeki faaliyetleri de ele alınan diğer iki konuydu. Bu sayıda bu üç konu ele alınmıştı. Arap Bülteni'nin 3. Sayısı olan 14 Haziran 1916 tarihli baskısında Sudan'da Türklere karşı yürütülen propaganda faaliyetleri hakkında bilgi verildi. Arap Bülteni'nin 16 Haziran 1916 tarihli 4. sayısında ise 14 Mayıs 1916 tarihli Tribuna gazetesinden alınan Ermenilerle ilgili bir propaganda metnine yer verildi. 5. sayısında ise Anadolu'daki tarım hasadı, yapılan ekimler ve tarımsal üretimle ilgili bilgilere dergide yer verildi.⁵⁶

Bülteni'nin 23 Mart 1917 tarihli 45. sayısında Habeşistan'dan Almanya'daki bayram kutlamalarına ve Hint Müslümanlarının Şerif Hüseyin'e karşı tavırlarına kadar farklı konularda bilgiler yer aldı. İlk sayılara göre bülten hacim olarak ve konu çeşitliliği bakımından genişlemişti.⁵⁷

50 FO 141/735/2

51 IOR/L/PS/10/658

52 T. E. Lawrence, *Seven Pillars Of Wisdom*, Alden Press, London, 1935, s. 62.

53 Mohs, *age.*, s.37.

54 Mohs, *age.*, s.9-10; IOR/L/PS/10/657

55 Westrate, *age.*, s.104.

56 IOR/L/PS/10/657

57 IOR/L/PS/10/657

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)

Arap Bülten'in 49. sayısında Halifelik konusu ele alınarak "Gelecek Halifelik" isimli bir yazı yayınlandı. Haberde Halifeliğin ne olacağı konusunun Hıristiyan güçlerin bir işi olmadığı, Şerif Hüseyin'in de 1916 yılında Arap bir Halife'ye Arapların onayıyla karar verileceğini bildirdiği iddia edildi. Yazıda Osmanlı Sultanı'nın halifeliği tartışmaya açılırken Araplardan birinin Halife seçilmesi meselesi gündeme getirildi.⁵⁸

Gizli istihbarat yayını olan bülten, Arap Büro'nun bütün izlenim ve kaygılarını taşıyordu. Bültenin hemen hemen her sayısında Hicazla ilgili istihbarat bilgileri yer almaktaydı. Ardından diğer konular ele alınmaktaydı. Detaylı misyon raporları, kabile ve topografya çalışmaları, siyasi ve biyografi çalışmaları, akademik olarak hazırlanan makaleler bültende ele alınan önemli konulardı.⁵⁹ Arap Bülten'in son sayısı olan 114. sayı 30 Ağustos 1919 tarihinde basıldı. Bu sayıda Şerif Hüseyin, İbni Suud ve İbni Reşit hakkında bilgilerle birlikte diğer bölgesel haberler yer aldı. Bölgedeki bu üç lider arasındaki rekabet bültende ele alınmıştı. Habere göre İbni Suud, İbni Reşit'e Şerif Hüseyin'e karşı kendisini desteklemesi için El Hassa gelirlerinin ve Katif gümrük vergilerinin yarısını vermeyi teklif etti. İngilizler bu teklifin yapılmadığını ve Şerif Abdullah'a şantaj yapmak için Muhammed El Muğrabi tarafından uydurulduğunu iddia etmekteydi. Aynı yazıda, El Muğrabi Şerif Hüseyin'e İbni Reşid'in İbni Suud'un teklifini reddettiğini de bildirmişti. Bülten'de ayrıca, Şerif Hüseyin, İbni Reşid'e gönderdiği mektupta; İbni Reşit'in istediği her şeyi yapmak istediğini bildirerek, Şammar kabilesinin Hac için Heil, Medine ve Harp kabilesinin bulunduğu güzergâhı kullanmasını istedi. Buna gerekçe olarak da mektupta, '*Nejd'in başıbozuk insanlarından kabilelerimizi korumamız lazım*' demişti.⁶⁰

Bir istihbaratçı olarak Mısır'da bulunan ve Türk ordusunun dağılımı hakkında harita hazırlamakla görevli olan Lawrence'ın hazırladığı haritalar da Arap Bülteni'ne ekleniyordu.⁶¹ Lawrence 14 Aralık 1917 tarihli mektubunda Arap Büro'nun 500 yayını olduğunu bildirdi.⁶²

2.6. Arap Büro'nun Kapatılması

1918 baharında büronun dinamizmi azaldı. Büronun merkezi Mısır olmasına rağmen fiiliyatta Filistin büronun merkezi haline geldi. Büronun askeri olaylardaki rolü azaldı. Büronun koordinasyon görevi anlamını yitirdi. Bedevi silahlı gruplar da artık Mısır hazinesinin sırtında bir dipsiz kuyu gibi görülmeye başlandı. Büronun eski üyelerinden birçoğu başka görevlere verildi. Lloyd George Londra'ya gitti. Clayton, Allenby ile birlikte gitmişti. Eski gruptan sadece Cornwallis Mısır'da kaldı.⁶³ Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra büronun yapısı ve fonksiyonu değiştirildi. ⁶⁴ Savaşın sona ermesiyle birlikte Arap Büro'nun bölgedeki faaliyetlerine olan ihtiyaç da azaldı veya sona erdi. Bölgeden İngiltere'ye gönderilen yazılarda ve raporlarda da savaşın sona ermesiyle Arap Büro'nun yararlılığının da sona erdiği bildirildi. Bağdat'tan 18 Ağustos 1919 tarihinde gönderilen telgrafta da Arap Büro'nun savaştan sonrası için faydası olmadığı bildirildi.⁶⁵ Savaştan sonra büronun ne yapacağı ile ilgili yeni öneriler de oldu. Yakın Doğu istihbarat faaliyetlerinin büro üzerinden yürütülmesi ve Müslümanların tamamıyla ilgili istihbarat toplamaı tavsiye edildi.⁶⁶ Hindistan Ofisi'nin de baskısıyla Londra'daki hükümet, Arap

58 IOR/L/PS/11/119 page 782/1917

59 Mohs, *age.*, s.10

60 IOR/L/PS/10/658

61 T. E. Lawrence, *Seven Pillars Of Wisdom*, Alden Press, London, 1935, s. 62.

62 Brown, *age.*, s.133.

63 Westrate, *age.*, s.189-190

64 Westrate, *age.*, s. 192

65 IOR/L /PS/10/576/2 s. 21

66 Westrate, *age.*, s. 195

Büro ile ilgili bu yeni önerileri kabul etmedi. Nihayet 1920 yılında Arap Büro kapatıldı. Arnold Talbot Wilson, Arap Büro ile ilgili şunları söyledi: “Suriye halkına felaket getiren, Filistin Araplarına hayal kırıklığı yaşatan ve Hicaz’ı mahvedip harabeye çeviren Arap Büro maalesef 1920 yılında öldü.”⁶⁷ Arap Büro’nun kapatılmasından sonra Arap Yarımadası ile olan ilişkiler Cidde üzerinden yürütüldü. Cidde ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı arasında doğrudan ilişki kuruldu. Savaş zamanı askeri istihbarat ağırlıklıydı. 1920’den sonra sivil istihbarat ve Konsolosluk faaliyetleri ön plana çıktı.⁶⁸

Sonuç

Ortadoğu’daki Müslüman halka yönelik istihbarat faaliyetleri için kurulan büroya Arap Büro ismi verildi. İngiltere bu tür faaliyetlerinde yerel isimleri sık sık kullanmaktaydı. Bu yöntemle, bölge halkına yakın gözükme amaçlanıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Müslümanlara yönelik çıkarılan propaganda gazetesine de Arapça El Hakikat ismi verilmişti. Arap Büro ismi de Araplara ait ve Arapların çıkarlarını korumak için kurulmuş bir kurum olarak sunulmak için bu isimle faaliyet yürüttü. İngiltere, Şerif Hüseyin isyanını da dünya kamuoyuna Arap isyanı olarak sundu. Bu gibi faaliyetlerle İngiltere, kendi politik emellerini gizleyerek bölgede Arapların çıkarları için bulunduğu mesajını vermek istiyordu.

Bir istihbarat ofisi olan Arap Büro’da çok farklı meslek gruplarından insanlar bir araya getirildi. Kurum bünyesinde her türlü istihbarat faaliyeti yürütüldü. Arap Büro, istihbarat için gerekli bilgileri toplayıp analiz ederek gerekli yerlere ulaştırdı. Kurumda çok farklı kesimden insanların olması, olayların, askeri, akademik ve siyasi olarak farklı açılardan ele alınmasının ve bölgede İngiltere’nin faaliyetlerinin etkili olmasının önünü açtı. Arap Büro’nun bölgedeki faaliyetleri sonucu İngiltere yönetimi için bölge ve bölge halkı hakkında geniş bir arşiv oluşturuldu. Bu bilgiler vasıtasıyla bölgeye yönelik politikalar geliştirildi.

Bölgede Şerif Hüseyin İsyanı’nın başlamasında ve büyümesinde Arap Büro aktif rol alarak asilere danışmanlık yaptı. Bölgedeki bedevi Araplar arasında propaganda faaliyetlerinin yanında rüşvet dağıtmak suretiyle onların isyana katılmalarını da teşvik etti. Asilere gerekli silah, mühimmat, istihbarat ve para desteği de Arap Büro tarafından temin edildi. İsyanı finanse etmek için her yıl artan miktarda harcamalar yapıldı. Hicaz’daki Osmanlı birliklerinin Suriye’deki birliklerle bağlantısını kesmek amacıyla Hicaz Demiryolu, tahrip ettirilerek kullanılamaz hale getirildi.

Arap Büro, propaganda faaliyetleri için kullanılmak üzere bölgeden Londra’daki Propaganda ofisine gerekli materyalleri gönderdi. Bunun yanında Londra’dan gelen gazete, kitapçık, bildiri gibi propaganda malzemelerini de bölgede dağıttı. Arap Büro’nun koordinasyonunda sistemli bir şekilde yürütülen istihbarat ve propaganda faaliyetleri Arap Yarımadası’nın, Osmanlı Devleti’nden kopuşunu hızlandırdı. Bölgede propaganda amaçlı yürütülen faaliyetler, haberler, yayınlar vs. bölge halkının uzun yıllar zihnini, duygu ve düşüncelerini işgal etti. Bundan dolayı Arap Büro’nun yayınları ve faaliyetlerinin etkisi altında kalan bölge halkı, savaştan sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti’nin, Arap Dünyası’nı geri bıraktığı ve bölgeyi sömürdüğü gibi propaganda haberlerini gerçek zannetti. Böylece Arap Büro’nun faaliyetleri neticesinde bölge halkında gerçeklerden uzak bir Osmanlı algısı oluştu.

Bölgede Arap Büro’nun faaliyetleri sonucu ortaya çıkan istikrarsızlık ve parçalanmışlık günümüze kadar devam etti. Osmanlı Devleti’nin bölgeden çekilmesinden sonra bölgede

⁶⁷ Westrate, *age.*, s. 201

⁶⁸ Yılmaz, *agm.*, s.12.

bir daha siyasi birlik sağlanamadı. Bölgede oluşturulan küçük prenslikler bölgeye istikrar getiremedi. Arap Büro'nun faaliyetleri ile temellerini attığı İsrail Devleti bölgedeki sorunları daha da artırdı. Günümüzde bölge, çatışmaların ve istikrarsızlığın devam ettiği en sorunlu yerler arasında bulunmaktadır. Kısaca Arap Büro'nun faaliyetleri, İngiltere için büyük kazanımlar sağlarken, Ortadoğu coğrafyasında ise felaket, acı ve hayal kırıklıklarına neden oldu.

Kaynakça

a.)British Library Arşivi (Londra)

1.) *İndian Papers*

IOR: R/20/A/1569

IOR/L/PS/10/576/2 s. 21

IOR: R/20/A/1569/ Sayfa 14

IOR: R/20/A/1569/ Sayfa 15

IOR: R/20/A/1569/ Sayfa: 69

IOR: R/20/A/1569/ Sayfa 65

IOR: R/20/A/1569/ s. 70

IOR/L/PS/11/119 page 782/1917

IOR/R/15/5/382

IOR/L/PS/10/657

IOR/L/PS/10/658

2.)Illustrated war propaganda newspapers, produced by Eastern Dept of Ministry of Information

Mss Eur G117/5

b.) National Archive (Londra)

CO 323/776/295

FO 141/735/2

FO 686 part 1, Sayfa 186-188.

FO141/465/5

INF 4/1B

c.)Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

A collection of First World War Military Handbooks of Arabia 1913-1917, Vol. 2, The Arab Bureau Handbooks of Hejaz, Asir, Yemen, England: Archive Editions, 1988. "Handbook of Hejaz", Cairo, Government Press, 1917. Prepared by Arab Bureau.

A collection of First World War Military Handbooks of Arabia 1913-1917, Vol. II, The Arab Bureau Handbooks Of Hejaz, Asir, Yemen 1917, Government Press, Cairo, Archive Editions, 1988.

d.)Araştırma ve İnceleme Eserler

Blumı, İsa, "İmam Olmak: I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hâkimiyeti Altındaki Yemen'de İmparatorluk ve İktidar Macerası", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Brown, Malcolm, *The letters of T. E. Lawrence*, J. M. Dent & Sons Ltd., London,1988

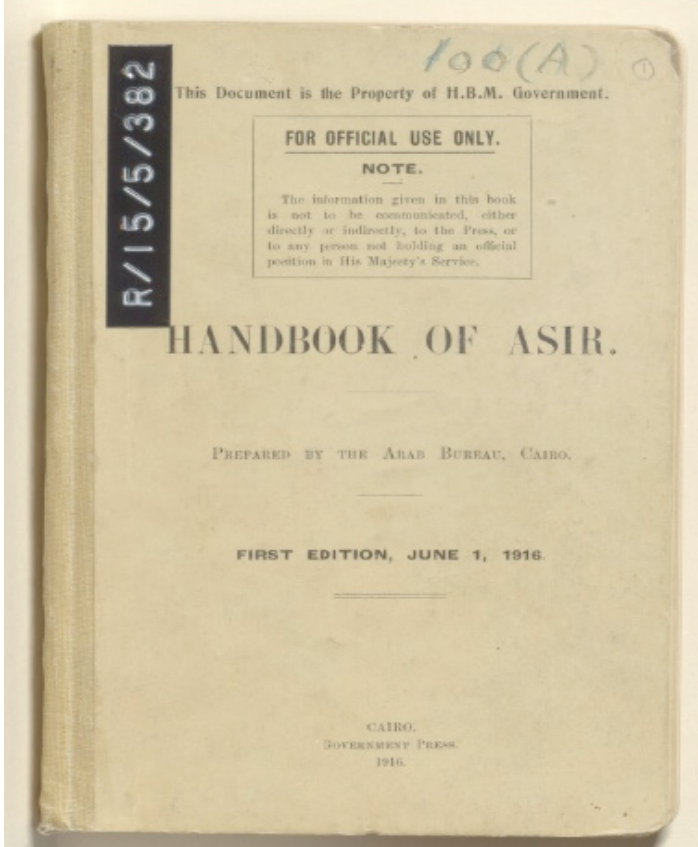
Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011

- Koloğlu, Orhan, "Lawrence, Thomas Edward", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 2003, ss.115-116
- Lawrence, T. E. *Seven Pillars Of Wisdom*, Alden Press, London, 1935
- Mohs, Polly A. *Military Intelligence and the Arab Revolt*, Routledge, Oxon, 2008
- Johnson, Maxwell Orme "The Arab Bureau and the Arab Revolt: Yanbu to Aqaba", *Military Affairs*, Vol. 46, No.4,1982, pp. 194-201.
- Öke, Mim Kemal vd., *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2013
- Özdemir, Bülent, İrkıçatal, Eftal, *İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması Bir İsyanın Kodları*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011
- Polat, Ümmügülsüm, *Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu*, Atatürk Araştırma Dergisi, S.76, 2010, ss.97-131
- Polat, Ümmügülsüm, "I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (*el-Hakika ve Musavver Çöl*)", *OTAM*, 36 /Güz 2014, ss. 141-155.
- Rogan, Eugene, "The First World War in The Middle East, by Kristian Coates Ulrichsen", *Middle Eastern Studies*, 2015,S. 51: 4.
- Satia, Priya, *Spies in Arabia*, Oxford University Press, 2008.
- Sheffy, Yigal, *British Military Intelligence In The Palestine Campaign 1914-1918*, Routledge, London,2014
- Westrate, Bruce, *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916-1920*, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1992.
- Winstone, H. V. F., *The Diaries Of Parker Pasha*, Quartet Books, London, 1983.
- Yılmaz, Sait, *Ortadoğu'da İngiliz istihbaratı; 1914-1918*, 29 Mayıs 2017, ss.1-20. <https://www.academia.edu> (21/11/2018)

İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap
Büro(1916-1920)

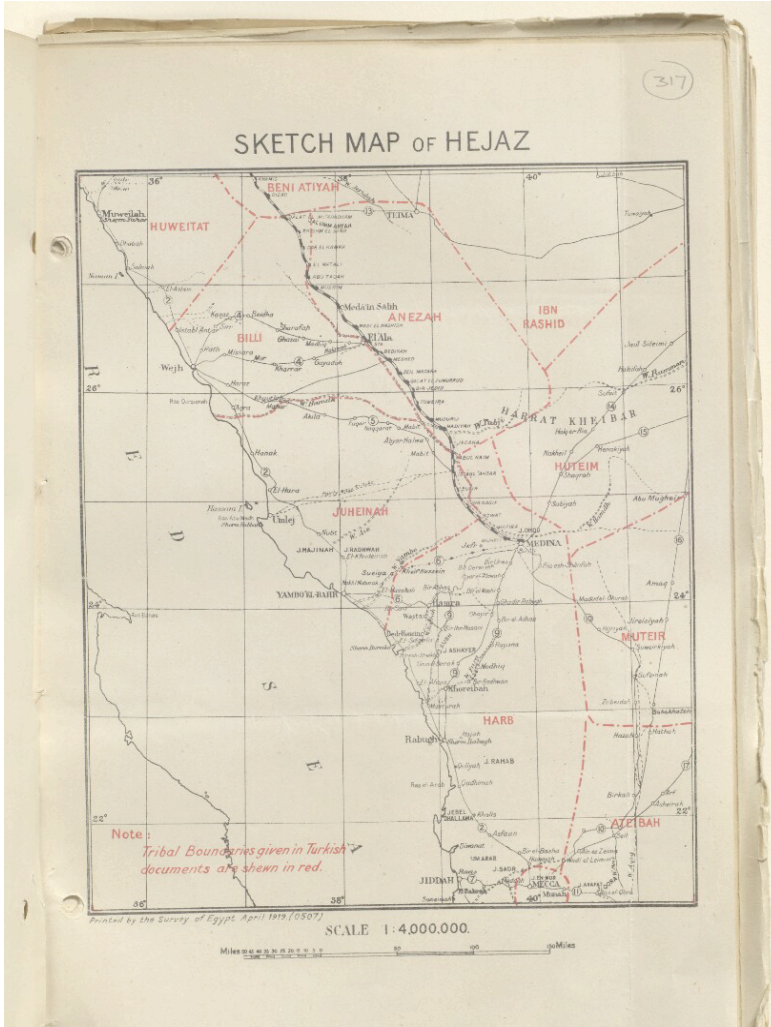
EKLER

Ek.1.Arap Büro tarafından hazırlanan raporlara bir örnek: Asir için El Kitabı, Arap Büro İstihbarat Elemanlarından K. Cornwallis hazırladı.



Kaynak: IOR/R/15/5/382

Ek.2.Arap Bülten'in 110. sayısında Yayınlanan Hicaz Bölgesi'ndeki Kabilelerle İlgili Harita



Kaynak: IOR/L/PS/10/658